

Boekbesprekingen

Joop Berding. *Opvoeding en onderwijs tussen geduld en ongeduld*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant, 2019. ISBN 978 90 8575 083 3, 212 blz, € 22,50.

Is er minder ruimte voor geduld in de opvoeding en het onderwijs? Die vraag vormt het startpunt van Joop Berdings nieuwe boek, en is ingegeven door de zorg dat snelheid en maakbaarheid steeds centraler komen te staan in de samenleving, onder andere door de grote invloed van media en technologie. In onderwijs en opvoeding ziet Berding een 'activistische tendens', dat wil zeggen dat ouders en leraren opvoeden zien als het doelmatig dingen doen met kinderen die tot meetbare opbrengsten moeten leiden. Probleem daarmee is dat een meer 'passieve, ontvankelijke en open houding', die ook nodig lijkt voor opvoeding, onder druk komt te staan. Geduld is een voorbeeld van zo'n houding, die Berding ook wel een 'centrale pedagogische deugd' (p. 12) noemt. Net als hoop, vertrouwen en tact vormen ze volgens Berding de kern van een houding die opvoeders idealiter ten opzichte van kinderen aannemen.

Het boek is geen systematisch betoog met één rode draad. Berding is niet per se tegen technologie en media, en hij legt ook niet alle schuld voor ongeduldige kinderen bij hun opvoeders. Zijn boek is eerder gedreven door een nieuwsgierigheid naar de pedagogische relevantie van geduld anno nu. Het is een persoonlijk essay waarin Berding op caleidoscopische wijze vat probeert te krijgen op de thematiek. Naast een inleiding en conclusie bevat het boek 4 hoofdstukken. In hoofdstuk 2 introduceert Berding geduld, onder andere door te rade te gaan verschillende wereldreligies. In het derde hoofdstuk doet hij een beroep op het werk van filosofen als Cornelis Verhoeven, Jacques de Visscher en Paul van Tongeren. In hoofdstuk 4 tekent Berding een aantal persoonlijke verhalen op waarin geduld een belangrijke rol speelt. Ten slotte bevat hoofdstuk 5 interviews over geduld met acht mensen uit Berdings eigen (onderwijs)netwerk.

In de conclusie beantwoordt Berding de vraag hoe activisme en snelheid inwerken op opvoeding, en welke rol geduld daarin speelt. Natuurlijk

streven opvoeders het beste na voor hun kinderen. Ze willen bijvoorbeeld dat ze gelukkig worden, hun talenten optimaal ontplooien en positieve relaties aangaan. Maar typisch aan onze tijd is dat opvoeders al op korte termijn willen zien wat al hun inspanningen opleveren. Dat is volgens Berding niet alleen onmogelijk, maar bovenal onwenselijk, omdat het kinderen “de tijd en de ruimte ontnemt om anders te zijn en te worden dan werd verwacht” (p. 194). Een opvoeder die geduldig is, beheerst de kunst van het wachten. Hij hoeft niet gelijk resultaat te zien, maar heeft vertrouwen in wat het kind kan worden. Anders gezegd: geduld zorgt volgens Berding voor ‘vertraging’ die, in Biesta’s termen, subjectificatie mogelijk maakt. Geduld, stelt Berding, is nodig om onderwijs niet alleen socialiserend te laten zijn, maar leerlingen ruimte en tijd te geven een eigenstandig individu te worden.

Met dit boek zet Berding een belangrijk en urgent pedagogisch thema op de kaart dat veel opvoeders en onderwijzers bezighoudt, en waarover recent weinig is geschreven. Het biedt een schat aan theoretische inzichten, is bovendien prettig leesbaar en presenteert korte, herkenbare en aansprekende voorbeelden die de vraag oproepen waarom we als opvoeders vaak zo weinig geduld met kinderen hebben. Na lezing van het boek nam ik me gelijk heilig voor een stuk geduldiger en milder te zijn in de omgang met mijn kinderen.

Hieronder werk ik kort twee aandachtspunten uit. Het eerste punt heeft betrekking op de opbouw van het boek. Hoofdstuk 4, waarin enkele trefende anekdotes over geduld het vertrekpunt vormen, zie ik als het hart van het boek. Een ouder wil haar kind (te snel) helpen bij het vliegeren, waarbij het touw breekt, het kind boos en verdrietig wordt, en de vertrouwensband beschadigd wordt. Of een gezin wil na een lange, fijne stranddag naar huis, terwijl de kinderen dralen en de moeder uiteindelijk schreeuwend de kinderen meesleept. Ook put Berding uit zijn eigen ervaring: hij klokt dat wanneer hij zijn zoontje na de zwemles rustig zelf laat aankleden dat slechts vijf minuten meer tijd kost dan wanneer hij hem continue opjaagt.

Waarom hebben we zo weinig geduld? Berding bespreekt allerlei mogelijke verklaringen, zoals de eindigheid van het leven, de drukke agenda van ouders, en hun intentie om kinderen zo veel mogelijk ervaringen mee te geven. Ook verdiept hij de anekdotes en persoonlijke overdenkingen met theoretische inzichten van pedagogen en filosofen zoals Korczak, Meirieu, Savater en Biesta. Het hoofdstuk is een prachtige mix waarin opvoedtheorie en -praktijk elkaar versterken, en had ook het openingshoofdstuk van het boek kunnen zijn. Verschillende elementen van geduld hadden dan vervolgens in de resterende hoofdstukken verder uitgewerkt kunnen worden.

Nu blijven de relaties tussen dit centrale hoofdstuk en de meer theoretische hoofdstukken 2 en 3 enerzijds, en de interviews in hoofdstuk 5 anderzijds, onderbelicht. Het boek biedt voor elk wat wils, maar had nog meer één geheel kunnen zijn.

Wat op die manier mogelijk ook beter uit de verf was gekomen, is het idee van geduld als 'pedagogische deugd'. De notie van pedagogisch deugden is interessant, omdat ze de (Aristotelische) deugdethiek verbindt met de geesteswetenschappelijke pedagogiek, en de hermeneutiek met de fenomenologie. Deugden kwamen wel eerder aan bod in de pedagogiek, zoals in het werk van Otto Bollnow, en recenter bij Max van Manen, die bijvoorbeeld schrijft over hoop, liefde en verantwoordelijkheid. Tegelijk wordt in de deugdethiek veel over onderwijs en opvoeding geschreven, zoals door David Carr en Hugh Sockett, maar ontbreekt daar vaak een (continentaal) pedagogisch perspectief. Met een verder uitgewerkte theorie over 'pedagogische deugden' zou Berding een brug tussen deze velden kunnen slaan.

Om daartoe een aanzet te geven, zet ik hieronder Berdings ideeën kort op een rij. Geduld is pas een deugd als je niet zomaar geduldig gedrag vertoont, maar als dat gedrag voortkomt uit een duurzame, geïnternaliseerde houding. Deze houding stelt mensen in staat om optimaal om te gaan met het (ver)dragen van lijden, door, vanuit de hoop dat goed komt, niet in te grijpen. Geduld krijgt een pedagogisch gezicht als ze betrekking heeft op de tijd die ouders en leraren kinderen gunnen om zich te ontwikkelen. Vanuit het idee dat een deugd in het midden ligt tussen twee extremen, benoemt Berding twee ondeugden: overhaasting en nonchalance. Daarbij neigt hij wat meer naar nonchalance, waarschijnlijk omdat hij haast als grootste maatschappelijke probleem ziet. Berdings uitwerking laat ten slotte ook zien dat geduld niet 'los verkrijgbaar' is, maar andere deugden veronderstelt, zoals hoop, tact, vertrouwen en inlevingsvermogen. Deze deugden vormen samen wat Wouter Pols het 'pedagogische ethos' van leraren noemt.

Deze omschrijving van geduld als deugd roept ook een aantal vragen op, die verder uitgewerkt mogen worden. Berding associeert hoop met het 'niet opgeven, afwijzen of afschrijven' van leerlingen. Het voorbeeld van leraar Jegge maakt dat duidelijk, die leerling Albert 'ondanks alles' (agressie, spugen) toch niet opgeeft. Maar kunnen leraren ook niet té geduldig kunnen zijn. Is Jegge niet té nonchalant? Wanneer gaat geduld met één leerling ten koste van aandacht voor de anderen, of ten koste van jezelf? Verder gaat Berding in op de vraag of geduld ook een deugd van *leerlingen* zou moeten zijn, en zo ja, hoe leraren die deugd bij leerlingen kunnen cultiveren. Door in te gaan op het werk van Linda Popov, die een deugdenprogramma voor scholen ontwikkelde, lijkt Berding een voorstander te zijn van

karaktervorming. Tegelijk koppelt hij geduld aan Biesta's ideeën over subjectificatie, terwijl Biesta het cultiveren van deugden juist als een vorm van socialisatie ziet. De notie van geduld als 'pedagogische deugd' zet dus de vraag op scherp hoe socialisatie en subjectificatie met elkaar samenhangen.

Door een iets andere compositie had Berding sommige interessante ideeën verder kunnen uitwerken, maar het boek biedt docenten en andere (professionele) opvoeders desalniettemin een mooie pedagogische en filosofische inleiding in het thema geduld.

Over de auteur

Wouter Sanderse is universitair docent Educatie aan de Universiteit voor Humanistiek, Utrecht.

Correspondentieadres: W.Sanderse@uvh.nl

Gert Biesta, *Obstinate Education. Reconnecting School and Society*. Leiden/Boston: Brill Sense, 2019. ISBN 978 90 04 40108 2, 181 blz, € 60,99.

Gert Biesta is een veel geciteerde opvoedingsfilosoof, niet alleen in de Engelssprekende, maar ook niet-Engelssprekende wereld. Zijn boeken zijn in vele talen vertaald, waaronder ook in onze taal. Biesta weet met zijn opvoedingsfilosofische beschouwingen veel academici aan te spreken, maar ook de man of de vrouw in de praktijk en – niet onbelangrijk – politici en beleidsmakers. Ondanks het feit dat hij een grondige conceptuele doordinking van wat zich in het onderwijs aandient niet schuwt, verliest hij de breedte van de dagelijkse onderwijspraktijk niet uit het oog. Hij zet zich in voor een pedagogische theorie *van* en *voor* de praktijk en weigert genoeg te nemen met slechts een beperkte 'uitsnede' ervan. En daarmee gaat hij in tegen de op reductie gerichte aanpak van de huidige onderwijswetenschappen die – meestal vanuit een psychologische invalshoek – het onderwijs bestuderen als een voort te brengen leerproces. Voor Biesta zijn onderwijs en opvoeding geheel iets anders dan bij kinderen op gang te brengen leerprocessen. En daarbij grijpt hij terug op de klassieke, geesteswetenschappelijk pedagogiek. Die pedagogiek liet zich leiden door een *pedagogische interesse* (Stolz & Biesta, 2018, p. 58), een interesse die aan de praktijk van opvoeding en onderwijs inherent is. Heel Biesta's werk richt zich op het expliciteren van die aan de pedagogische praktijk inherente interesse.